

II ХАЛҚАРО ИЛМИЙ-АМАЛИЙ КОНФЕРЕНЦИЯ

**Ўзбекистон Республикаси ҳаракатлар
стратегияси: макроиқтисодий
барқарорлик, инвестицион фаоллик ва
инновацион ривожланиш истиқболлари**

**Илмий маъруза ва мақолалар
тўплами**

IV ШУЎБА

2019 йил 27-28 май

6. Акрамова Ш.Г. Ўзбекистонда инновацион иқтисодиёт шаклланиши шароитида инсон капиталининг ривожланиши. Монография / “Iqtisod-Moliya”. 2014, - 180 б.
7. Муаллиф томонидан ишлаб чиқилган
8. Жаҳон банкининг расмий сайти – <http://www.worldbank.org.ru>
9. <http://economics-online.ru/archives/333>

ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ БАРҚАРОРЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШДА АГРАР БОЗОРНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ЙЎЛЛАРИ

Алиев Яшнаржон Эгамбердиевич¹

¹*и.ф.д., ТДИУ Саноат иқтисодиёти кафедраси доценти,
e-mail: y.aliev@tsue.uz*

Дунё аграр бозорида юзага келаётган вазиятлар шуни кўрсатмоқдаки, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва унинг экспортини ўсиш суръатлари табиий иқлим афзалликларига эга бўлган мамлакатларда кузатишмоқда. Озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш бўйича ўтказилаётган халқаро эксперт тадқиқотлари жаҳонда ва унинг айрим минтақаларида ушбу муаммо билан боғлиқ мураккаб вазият юзага келаётганини кўрсатмоқда. Мутахассисларнинг таъкидлашича, “...ҳозирги кунда жаҳон аграр ва озиқ-овқат бозорларида рақобат муҳити кундан-кунга кучайиб бормоқда. Айниқса ҳўл ва куруқ мевалар, сабзавотлар, консерваланган маҳсулотлар, қайта ишланган мева-сабзавот маҳсулотлари, ўсимлик ёғи, ун ва ун маҳсулотлари, чой, кофе, цитрус мевалар, сут ва гўшт маҳсулотлари бозорларида шундай ҳолатни кузатиш мумкин. Бунда у ёки бу товарга бўлган талаб ва сотувлар ҳажмига унинг ташқи кўриниши, ранги, ҳажми, чиройли қадокланиши, ишлаб чиқарувчи корхонанинг репутацияси, сотувчининг хатти-ҳаракати ва товарни таклиф эта олиш қобилияти, реклама ва бошқа омиллар кучли таъсир кўрсатади”.

Бугунги кунда сайёрамизда юз бераётган глобал иқлим ўзгариши, об-ҳаво шароитларининг ноқулай келиши, турли зараркундаларнинг кўпайиши ва бошқа табиий омиллар қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштиришга ўз таъсирини кўрсатмоқда. ФАО ҳисоб-китобларига кўра, ўсиб бораётган аҳолининг озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган талабини қондириш учун 2050 йилга бориб қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш ҳажмини 60 фоизга ошириш зурур. Бу эса мавжуд ер, сув ва бошқа ресурслардан самарали фойдаланишда қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши глобал иқлим ўзгаришининг салбий оқибатларига мослашиб боровчи ишлаб чиқариш тизимларини шакллантиришни талаб этади.

Мамлакатимизда қишлоқ хўжалигининг ривожланиши ва мамлакат озиқ-

овқат хавфсизлигини таъминлаш имконини берувчи қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари бозорини ривожлантириш бўйича комплекс чора-тадбирлар амалга оширилмоқда. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштиришни кўпайтиришда замонавий технологиялардан фойдаланиш, интенсив боғлар ташкил этиш, кўп тармоқли фермер хўжаликларини ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, экспортбоп маҳсулотлар ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш масалаларига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Бу борада илм-фан ютуқларини кенг татбиқ этиш, олим ва мутахассисларнинг фикр-мулоҳазалари, тўпланган тажрибалар асосида ҳулоса ва тавсиялар ишлаб чиқишни талаб этади. Шу боис, “таркибий ўзгартиришларни чуқурлаштириш ва қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини изчил ривожлантириш, мамлакат озиқ-овқат хавфсизлигини янада мустаҳкамлаш, экологик тоза маҳсулотлар ишлаб чиқаришни кенгайтириш, аграр секторнинг экспорт салоҳиятини сезиларли даражада ошириш” устувор вазифа этиб белгиланди.

Ҳозирда мамлакатимизда озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш учун қишлоқ хўжалиги маҳсулотлар бозорини ривожлантириш тизимда мутлақо янгича ёндашув ҳамда тамойилларни ишлаб чиқиш ва рўёбга чиқаришни тақозо этмоқда.

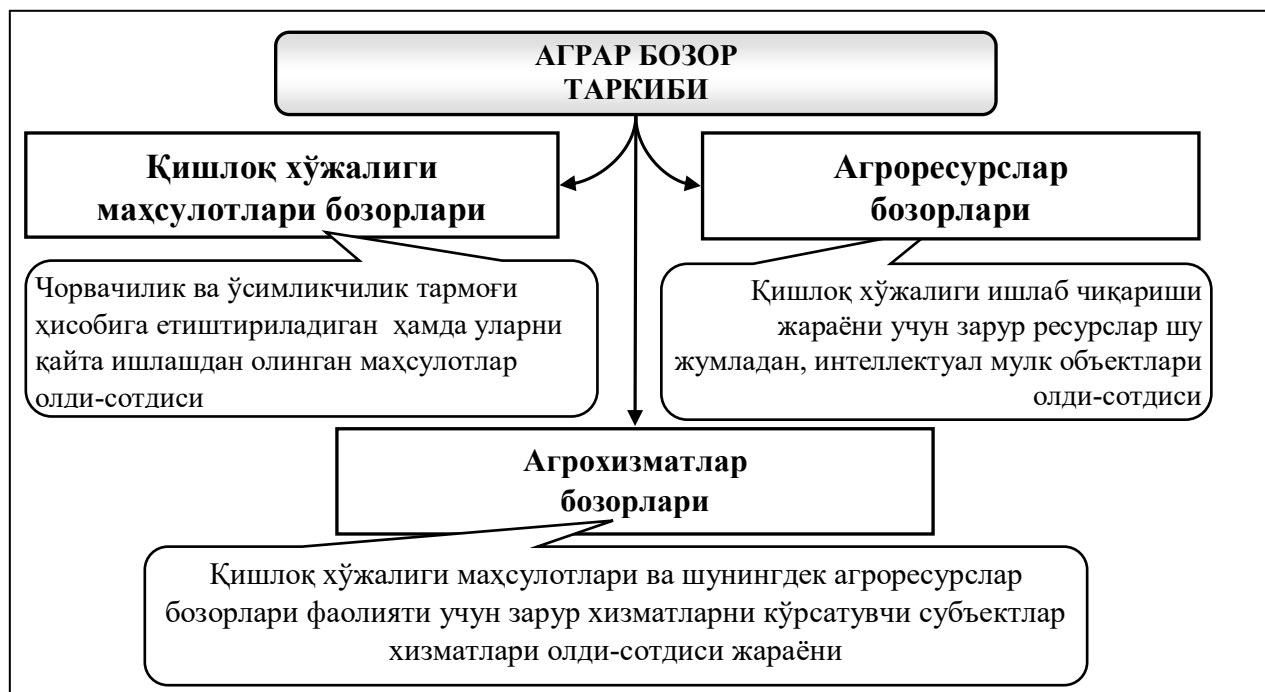
Бу борада Ўзбекистон Республикасининг “Давлат харидлари тўғрисида”ги (2018) қонуни, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги, 2017 йил 9 октябрдаги ПФ-5199-сонли “Фермер, деҳқон хўжаликлари ва томорқа ер эгаларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш, қишлоқ хўжалиги экин майдонларидан самарали фойдаланиш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги, 2016 йил 29 декабрдаги ПҚ-2460-сонли “2016-2020 йилларда қишлоқ хўжалигини янада ислоҳ қилиш ва ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги фармонлари ҳамда мазкур фаолиятга тегишли бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни амалга ошириш мамлакатимизда озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашга хизмат қилади.

Қишлоқ хўжалигидаги мавжуд агроресурсларни ишлаб чиқариш жараёнига олди-сотди муносабатлари орқали жалб этиш борасидаги иқтисодий муносабатлар ва шунингдек аграр тармоқда етиштирилган маҳсулотлар тақсмоти билан боғлиқ иқтисодий муносабатлар тизими аграр бозор шаклланишига олиб келади.

Аграр бозор таркибини қуйидагича таркибда тавсифлаш мумкин бўлади (1-расм).

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари бозорлари чорвачилик ва ўсимликчилик тармоғи ҳисобига етиштириладиган ҳамда уларни қайта ишлашдан олинган маҳсулотлар олди-сотдиси жараёнларини ўз ичига олади.

Агроресурслар бозорлари қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши жараёни учун зарур ресурслар шу жумладан, интеллектуал мулк объектлари олди-сотдиси жараёнларини қамраб олади.

1-расм. Аграр бозорнинг умумий таркибий тузилиши

Агрохизматлар бозорлари эса қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ва шунингдек, агроресурслар бозорлари фаолияти учун зарур хизматларни кўрсатувчи субъектлар хизматлари олди-сотдиси жараёнларидан иборатдир.

Ушбу мақолада биз асосий эътиборни аграр бозор таркибидаги қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари бозорларини ривожлантиришнинг ўзига хос йўлларига эътибор қаратамиз.

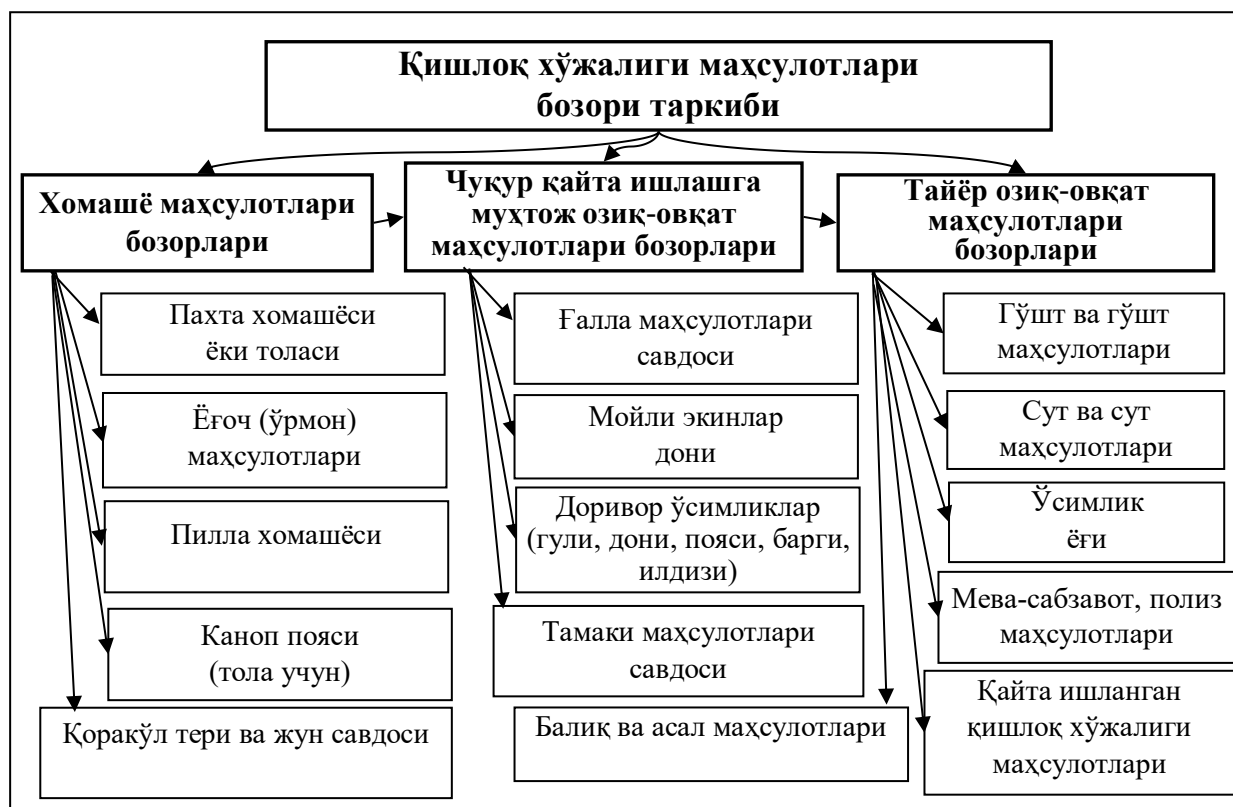
Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари бозорлари аҳамияти ва бажарадиган вазифалари жиҳатидан аграр бозор асосини ташкил этади. Шунингдек, аграр бозор таркибига қатор бозорлар киритилиши мумкин бўлсада, уларнинг асосийлари сифатида агроресурслар бозорлари, агрохизматлар бозорлари ва агроресурслар бозорлари таркибида, қишлоқ хўжалигида инновацион жараёнлар фаоллашаётгани туфайли интеллектуал мулк объектлари бозорини ҳам киритиш мақсадга мувофиқдир. Бизнингча, ушбу бозорлар умумий тарзда аграр тармоқда барча бозорларни ўз ичига қамраб олади.

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқаришдан тортиб то тайёр маҳсулот бўлгунгача ораликдаги жараёнда “қишлоқ хўжалиги маҳсулоти” ёки “аграр тармоқ маҳсулоти” сифатида талқин этилади. Мазкур услубий ёндашувга асосланган ҳолда қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари бозорига қуйидагича таъриф бериш тавсия қилинади:

“Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари бозори” (ҚХМБ) қишлоқ хўжалиги корхоналари (бевосита ер ва сув ресурслари, қишлоқ хўжалиги чорва моллари,

моддий техника ресурсларидан фойдаланган ҳолда маҳсулот етиштирувчи хўжалик юритувчи субъектлар) томонидан етиштирилган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш учун ёки бевосита охириг истеъмол учун, шунингдек, фойда олиш мақсадида харид қилиш ва сотиш юзасидан пайдо бўладиган иқтисодий муносабатлар мажмуидан иборат.

Айни пайтда қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари бозорини қуйидаги таркибда тавсифлаш мумкин (2-расм):

2-расм. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари бозорларининг маҳсулот турлари жиҳатидан гуруҳлари

Хомашё маҳсулотлари бозорлари таркибига: пахта хомашёси ёки толаси, ёғоч (ўрмон) маҳсулотлари, пилла хомашёси, каноп пояси (тола учун), қорақўл териси ва жун савдосини киритиш мумкин бўлади.

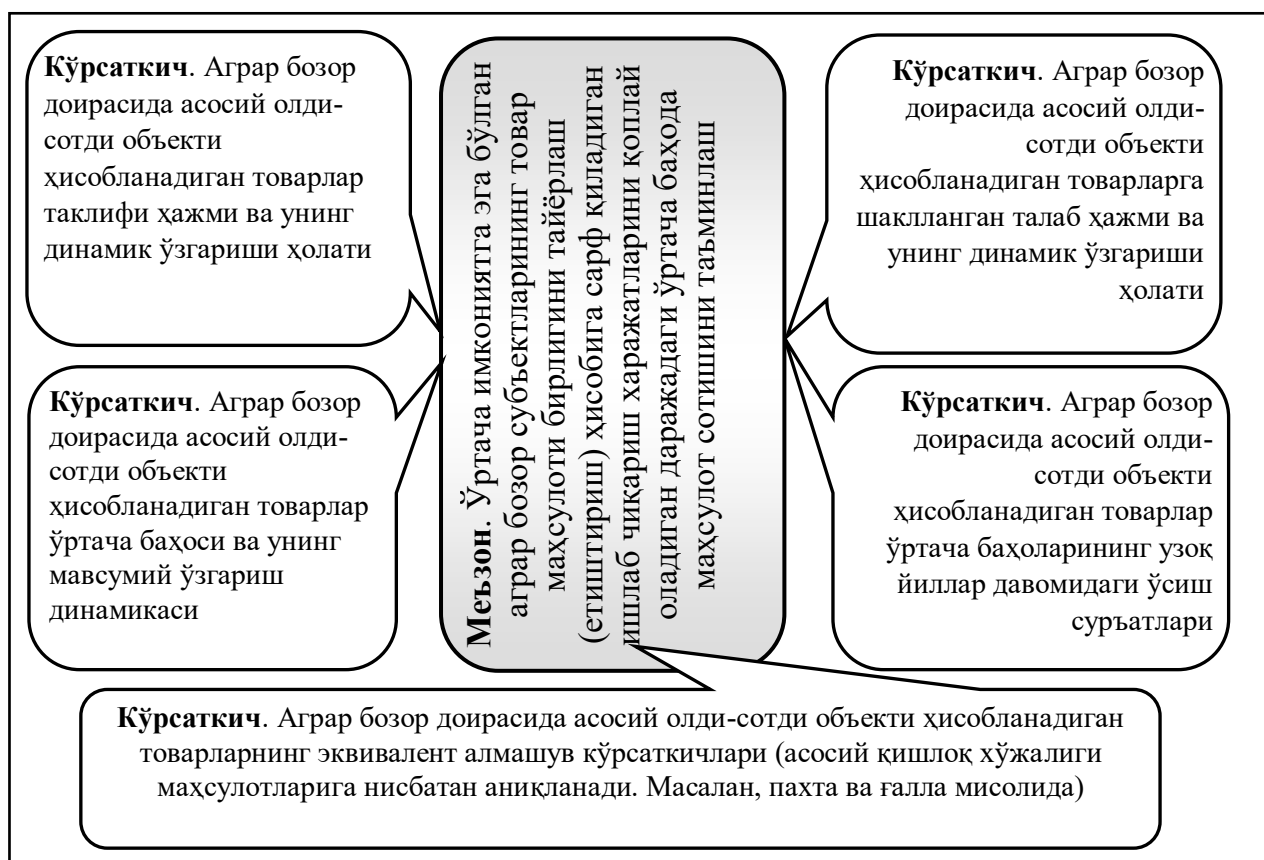
Чуқур қайта ишлашга мухтож озиқ-овқат маҳсулотлари бозорига: ғалла маҳсулотлари савдоси, мойли экинлар дони, доривор ўсимликлар, тамаки маҳсулотлари савдосини киритиш мумкин.

Тайёр озиқ-овқат маҳсулотлари бозорига гўшт ва гўшт маҳсулотлари, сут ва сут маҳсулотлари, ўсимлик ёғи, мева-сабзавот ва полиз маҳсулотлари, қайта ишланган қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари, балиқ ва асал маҳсулотлари савдосини киритишимиз мумкин бўлади.

Аграр бозорнинг ривожланишини таъминлаш маълум мезонлар ва кўрсаткичлар орқали амалга оширилиши лозим. Бозорлар фаолиятига баҳо бериш ва уларни бошқариш имконини берадиган мезон ҳамда кўрсаткичлар ўз

ўрнида нисбий таққосланиши лозим. Чунки бошқа бозорлар ҳам аграр бозор билан ўзаро боғлиқликда фаолият юритади.

Бизнингча, асосий мезон сифатида – аграр бозор фаолияти учун “Тенг иқтисодий ва ҳукукий шароит яратиш” асос сифатида қабул қилиниши лозим. Аммо, ушбу мезон назарий жиҳатдан тўғри бўлса-да, ундан амалий муаммоларни ҳал этишда фойдаланиш анча мураккаб. Шу боисдан, мезон танлашда аграр бозорни асосий фаолияти ўзаро бир-бири билан узвий боғлиқ деб қабул қилиш талаб этилади (3-расм).

3-расм. Аграр бозорни ривожлантиришни таъминлашнинг мезон ва кўрсаткичлари

Демак, бозор муносабатлари ривожланиб бориши шароитида аграр бозорни ривожлантиришдаги асосий мезон сифатида “Ўртача имкониятга эга бўлган аграр бозор субъектларининг товар маҳсулоти бирлигини тайёрлаш (етиштириш) ҳисобига сарф қиладиган ишлаб чиқариш харажатларини қоплай оладиган даражадаги ўртача баҳода маҳсулот сотишини таъминлаш” масаласи қабул қилиниши лозим.

Бундай мезонни қабул қилишнинг муҳимлиги шундаки, аграр бозор бугунги кунда турли рақобат муҳитида ёки монопол шароитда фаолият

юритмокда. Демак, монопол бозорга таклиф этилган маҳсулот монопол баҳода сотилади.

Аммо аксарият ҳолда рақобат шароитида маҳсулот сотаётган қишлоқ хўжалиги корхоналари ўз харажатларини қоплайдиган даражадаги баҳода эмас, балки амалда бозорда шаклланган баҳода маҳсулот сотишга мажбур. Бу эса кўпинча фермер ва деҳқон хўжаликларининг ишлаб чиқариш харажатларини ҳам қопламайдиган баҳода маҳсулот сотишга олиб келади. Бу вазият, асосан сақлаш қийин бўлган ва тез бузиладиган қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари бозорларида кузатилади.

Демак, талаб, таклиф ва баҳо орқали аграр бозор доирасида ишлаб чиқарувчилар ва харидорлар ўртасидаги товарлар айрибошлаш юзасидан пайдо бўладиган иқтисодий муносабатларни мувофиқлаштириш зарур.

Адабиётлар:

1. Киселева Е.Н., Власова О.В., Коннова Е.Б. Рынок продовольственных товаров: учебное пособие.
2. <http://www.fao.org/zhc/detail-events/ru/c/413837/>.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси” ПФ-4947-сонли фармони, Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й.
4. Муаллифнинг тадқиқотлари асосида ишлаб чиқилган.

КАСБ-ҲУНАР ТАЪЛИМИ ТИЗИМИДА КАДРЛАРГА БЎЛГАН ЭҲТИЁЖНИ САМАРАЛИ ШАКЛЛАНТИРИШ

Алижонов Уткирбек Махамаджанович¹

¹ТДИУ мустақил изланувчиси,
e-mail: u.alijonov@tsue.uz

Умумий ўрта, ўрта махсус, касб-ҳунар таълими тизимини тубдан такомиллаштириш, малакали кадрлар тайёрлаш учун шарт-шароитлар яратиш, касб-ҳунар коллежлари битирувчилари бандлигини таъминлаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 25 январдаги “Умумий ўрта, ўрта махсус ва касб-ҳунар таълими тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5313-сонли Фармони қабул қилинди. Мазкур фармонга кўра:

– 2018/2019 ўқув йилидан бошлаб мажбурий умумий ўрта ва ўрта махсус таълим умумтаълим мактабларида, шу жумладан, ихтисослаштирилган мактабларда, ихтисослаштирилган санъат ва маданият мактаб-интернатларида,